

ÜLKÜ TAMER'İN ŞİİRLERİNDE HUMOR VE İRONİ* HUMOUR AND IRONY IN POEMS OF ÜLKÜ TAMER

Emine Selcen BEKMEZCİ**

Öz

Humor ve ironi, bir sanatçının dünyaya bakışını genel bir tanımla "ince alayla" dile getirme yoludur. Humor ve ironi sayesinde sanatçının duyarlılıklarını, rahatsız olduğu meseleleri, insana, topluma, hayata nasıl baktığını belirlemek mümkündür. İkinci Yeni şairlerinden Ülkü Tamer'in şiirini tanımlarken üzerinde en çok durulan yönlerden biri şiirindeki humor ve ironi olmuştur. Ne var ki bu konu yalnızca vurgulanmış, üzerinde ayrıntılı bir inceleme yapılmamıştır. Bu makalede önce humor ve ironi kavramları açıklanmaya çalışılmış, ardından örneklerle Ülkü Tamer'in şiirindeki humor ve ironi ortaya konulmuştur. Şiirlerindeki humor ve ironinin açıklığa kavuşması ile Tamer'in insan, toplum, hayat konusundaki duyarlılıkları da belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Yeni, Ülkü Tamer, Humor, İroni, Şiir.

Abstract

Humour and irony are a way of expressing an artist's subtle relevance and or style to the world. Thanks to humour and irony, it is possible to determine the sensitivities of the artist with regards to the issues he / she is particularly disturbed with, and how he/she looks at people, society and life in general. One of the most emphasized aspects of the poetry of Ülkü Tamer, one of the second new poets of his time, was the subtle demonstration of humour and irony in his poetry. However, this style has only been emphasized but not examined to a greater extent and details. In this article therefore, the concepts of humour and irony have been painstakingly tried to be examined and explained, revealing with reference to the poems of Ülkü Tamer been also looked at critically with stated examples. With clearer clarification centred on aspects of humour and irony in his poetry, Tamer's sensitivities about human, society and life were also determined to an extent.

Keywords: The Second New, Ülkü Tamer, Humour, Irony, Poem.

Giriş

Humor ve ironinin çıkış noktası düşünüldüğünde öncelikle görülür ki "insanlar ancak belirli bir uzaklık kazandıklarında, hayır demeye başlayıp seçimlerini yapabildiklerinde, bir deneyime gülüp ondan arınabilir, yeterince geriye çekilip günlük yaşamın saçma ve budalaca yüzünü görebilirler." (Sanders, 2001, s.33-34). Gülmecenin ve eleştirinin şiire girebilmesi ise sanatçı duyarlılığı ve cesareti ile söz konusu olabilir. Çünkü "yergide olsun, mizahta olsun kaynak, kişidir, yönetimdir ve yöneticidir. Kişi ve kişiler olmazsa toplum olamaz. Kişi ve kişiler kötü olmadan toplum bozulamaz. Kişisel eleştiri ya da yergi toplumsal yerginin ölçüğüdür. Toplumsal eleştiride yönetim ve yönetici öndedir. Yapılan yergide, kişilerin mutlu yaşadıkları, eğilmeden, dövülmeden, sömürülmeden özgürce yaşadıkları güzel günlere özlem gizlidir. Bu özlem bireysel yergiyi, toplumsal eleştiriyi çabuklaştırır. Bunları yapanlar, topluma yön verenler, güzel günleri özleyenler çoğu kez ozanlardır, şairlerdir, yazarlardır, sanatçılardır. Başka bir söylemle toplumun ezilmişleri, hor görülmüşleridir. Çünkü dillerini tutmayanlar, susmayanlar onlardır." (Özcan, 2002, s. 22).

Birbirine çok yakın iki kavram olan humor ve ironinin birbiriyle sıklıkla karıştırılması, tanımlarının kimi zaman birbiri yerine kullanılması yukarıda açıklaması verilen durumdan kaynaklanmaktadır denebilir. İki kavram arasındaki farklılıklar ayrı bir makale konusu olabileceği için burada kavramlar kısaca birbirinden ayrılmaya çalışılacaktır. Çünkü Ülkü Tamer'in şiiri için söylenen en belirgin ifadelerden biri de onun şiirindeki humor ve ironidir. Onun şiirindeki humor ve ironiyi açıklayabilmek için bu kavramların ne olduğuna kısaca bakmak gerekir.

Edebiyat sözlüklerine bakıldığında humor için ironinin işaret edildiği görülür. Bu da bu iki kavramın birbiri ile açıklanmaya çalışıldığını, tanımların içi içe geçmiş olduğunu ortaya koyar.

Humor için "ince alay, gizli alay. Üzerinde durulan hususta kolayca anlaşılamayacak bir mizaha başvurmak suretiyle ortaya çıkar." (Karataş, 2008, s. 253) tanımı yapılır. Humordaki mizah vurgusu ironiye göre daha baskındır. Batılıların "düş gücünün neşesi" (Karataş, 2008, s. 253) diye tanımladığı humor İngilizcede, güldürü, espri, şaka, mizaç, huy, ruh hâli, keyif, neşe, salgı gibi anlamları taşır. (Fedai, 2009, s. 999).

* Bu makale "Ülkü Tamer'in Şiirleri Üzerine Bir Araştırma" adlı tezden üretilmiştir.

**Ankara Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, selcen_pekmezci@hotmail.com

Humor, insanın eksikliğini duyduğu şeylere tepkisini ciddiyetten uzaklaşıp alaya ulaşarak dışavurmasıdır. İnsanların karşı çıkamadığı, engelleyemediği yönetim, kent, insan ilişkileri gibi çaresizlik hissini veren kimi durumların üstesinden ancak alaya alarak geleceğini düşünen Yücel, humoru edebiyat sorunu değil yaşama çaresi olarak görür. Ona göre bu sorunların tam ortasında şiir durur: “Bugünkü koşullarda Türk şiirinde humorun niye bu kadar az olduğu sorulmalıdır. Niye humor şiirde yer alıyor diye değil. Vaziyet fecidir. Bu feci vaziyet karşısında ancak humorla yaşanabilir. Ciddiyet yanlış bir şeydir. Ciddiyet yaşamamızı, yaşanmaz hâle getirenlerin yöntemidir. Bizim yöntemimizse humordur, alaydır.” (Ercan, 1990, s. 114-116).

Ancak humor basit bir gülmeden, kahkahadan “kavrayış değişikliğine, olmasını istediğimiz şeylerin resminin hemen değiştirilmesi”ne (Fedai, 2009, s. 999) sebep olması yönüyle ayrılır. Humor, içinde gülmece, mizah öğelerini barındıran, üslup olarak daha yumuşak bir tavrı benimseyen ince alaydır.

Bu ince alay “dünyayla nesnelere arasındaki beylik bağlantıları koparır ve onlara farklı bir açıdan yaklaşmamızı sağlar. Akılcı düzene karşı bir eleştiridir. Şaşırtmalar, beklenmedik yaklaşımlar, yer değiştirmelerle alışkanlıklarımızı ters yüz eder.” (Yeniay, 2013, s. 29-30).

İroni ise Osmanlıcada “istihza”; Güncel Türkçe sözlükte “Söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme”; edebiyat sözlüğünde “alaysama, ince alay, özel alay” (Karataş, 2008, s.290) olarak kelime bazında tanımlanırken biraz daha ayrıntılandırıldığında şöyle açıklanır: “Ciddi bir tavırla söylendiği hâlde alay olduğu belli olan/sezilen acımasız söz”dür. (Karataş, 2008, s. 290). “Yaşanan saçmalıkların, karışıklıkların daha etkili ve vurucu bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla, asıl anlamın gizlenerek bütün bunların doğal bir olaymış gibi anlatılmasıdır. Yazar, aslında gerçeği, daha doğrusu ne söylemek istediğini, ne söylediğini bilir, ama bilinçli olarak bilmiyormuş gibi ciddi davranır.” (Karataş, 2008, s. 290).

Sözcük yanlış bir ifadelendirmeyle “gülmece” ile eşdeğer kabul edilir. (Fedai, 2009, s. 1000). Oysa sözcük gülmeden çok daha fazlasıdır. Eleştiri, karşı çıkma, saldırı, çatışma gibi birçok durumu içinde barındıran daha keskin bir üslupla sunulan bir yapıya vardır ironinin. İroni ile “okuru sarsmak, muhatap üzerinde derin bir etki bırakmak hedeflenir. Öte yandan, “insanın gerçek kayıtsızlığı”na vurgu yapılır. (Karataş, 2008, s. 291).

Sanatçının bütün bu durumlara bireysel bakışını yansıtan ironinin her şeyin boş yönünü algıladığı için satir, taşlama ve alayla aynı şey olduğu sanılabilir; bunlarla bağlantısı vardır, ama gözlemine ortaya koyma bakımından farklıdır: İroni “gördüğü boşluğu yok etmez, suça karşı adaletin takındığına benzer bir tavır yoktur, komikteki gibi kendi içinde bir uzlaştırma gücüne de sahip değildir ve deliliği daha da deli kılar.” (Kierkegaard, 2009, s. 282).

Şu durumda ironi “öznel bir durumu tanımlamaktadır; çünkü özne, hayatın devamlılığı tarafından üzerine bindirilen kısıtlamadan kendisini ironiyle kurtarır, bu yüzden ironistin “ipini kopardığı” söylenebilir. Buna bir de ketumluğun özneye ilgili olarak amacı, kendisine yabancı olan bir dışsal amacı olduğu eklenmelidir. Öte yandan, ironin hiçbir amacı yoktur, amacı kendi içinde yer alır, metafizik bir amaçtır. Amaç, ironiden başka bir şey değildir. İronist kendisini olduğundan farklı gösterdiği zaman, amacının insanları buna inandırmak olduğu düşünülebilir. Ancak asıl amacı kendisini özgür hissetmektir ve bunu ironiyle elde eder. Bu yüzden ironinin dışsal bir amacı yoktur.” (Kierkegaard, 2009, s. 281).

İronide nükte yerine alay ve acımasız bir eleştirinin varlığını (Karataş, 2008, s. 290) Birsell’in “Kezzap gibi yıpratıcı, bozucu ironi, bir yerde, oldukça büyük bir ciddilik saklıyordur.” (Birsell, 1995, s. 36-37) sözü destekler. O hâlde ironi ile humor için benzerlikleri olsa da aynı tanımları yapmak mümkün değildir.

Humorda yapılan ince alaylarda gülmece öğelerine ve biraz daha yumuşak bir üsluba rastlanırken ironide bu durum daha keskin ifadelerle görülür. Söylenenin tersi kastedilir, şair bilinçli olarak bilmezden gelir gibi görünür. Bu bağlamda “humorun anlaşılabilirliğinin daha fazla, anlamının ihtiva ettiği ‘trajik durum’un daha az” (Fedai, 2009, s. 1000) olması ironi ile humoru da birbirinden ayıran ince bir noktadır.

İroninin keskinliği, daha acımasız oluşu “zaman zaman eleştirenin canının daha çok acıdığı bir durum” (Fedai, 2009, s. 1001) olmasına bağlanabilir. “Oysa humour’da eleştiren, kendisini ya üstün gördüğü, ya kendisinin eleştirilen ile aynı duruma düşmeyeceğinden emin olmanın verdiği tatmin ile psikolojik bir rahatlama içine girdiği veya eleştirdiği kişi/duruma karşı bastırılmış hislerini açığa vurduğu için mesafeyi korur.” (Fedai, 2009, s.1001). Bu da humorun ironiye nispeten içinde barındırdığı acısız gülmeceyi açıklar. Nitekim “humouru veya hicvi yapan daima eleştirdiği kişi/durumdan üstündür. İronide ise, ironist, eleştirdiği duruma zaman zaman yabancılaşarak dışarıdan bakabilir, kendi durumuyla empati kurabilir.” (Fedai, 2009, s. 1001).

“İronist, zekice ve belli etmeden -hattâ anlaşılmadan- ironi yapabilir; bu hâliyle ironik metinlerin içe kapanıklığı su götürmez. Bu metinlerin sanat değerleri humour’u kullanan metinlerden daha sağlamdır yargısı da yanlış olmaz.” (Fedai, 2009, s. 1001).

Humour ile ironi arasındaki farka Yücel’in yukarıda geçen yaklaşımından hareketle bakıldığında

“yaşamı anlatma biçiminde Doğu ile Batı arasındaki farka benzediğini” (Öner, 2016) söylemek yanlış olmayacaktır. “Bu nedenle humourun Doğu, ironinin Batı toplumlarını temsil ettiği düşüncesi olağan karşılanmalıdır.” (Öner, 2016).

Ülkü Tamer’in şiirlerine bakıldığında humor ve ironinin varlığı görülür. Çocuk duyarlılığı ve neşesi görülen şiirlerinde daha sıcak bir söylemle kendini gösteren, eleştiri ve alaydan ziyade gülmece unsurlarını barındıran humor; bilgi ve zekâyla ördüğü şiirlerinde hayata bakışındaki sükûneti de yansıtır hâlde karşımıza çıkan, slogan olmaktan ve çığırkanlık yapmaktan uzak ironi şiirini süslemektedir.

Tamer’in şiirlerindeki bu iki öğeye humor ve ironi başlıkları altında değinilecektir. Çalışmada Ülkü Tamer’in *Güneş Topla Benim İçin/Toplu Şiirler* (Tamer, 2014) adlı şiir kitabı esas alınmıştır. Bunun sebebi sanatçının tüm şiirlerinin tek kitapta toplanması, ulaşılabilirliğinin kolaylığı ve inceleme yapmak isteyenlere rahatlık sağlayacak olmasıdır.

1.Humor

Tamer’in şiirlerinde humorun izlerini sürmek mümkündür. O ince bir sezikle mizahı, zekâyı, gülmeceyi şiirine dâhil etme becerisine sahip olmuştur. Onun şiirinde humor, ince alaydan çok gülmeceyi içinde barındırır. Bu hâliyle Tamer, “Şüphesiz humour şiir için eskinden de çok şeydi. Ama bugün daha çok şey.” (Süreya, 2000, s.195) diyen Cemal Süreya’nın tavrına yaklaşıp.

Kahramanın virgül olduğu, maceranın ve mücadelenin hiç kesilmediği *Virgülün Başından Geçenler* adlı kitapta okuru heyecanlandıran, şaşırtan yapı aynı zamanda humora kapı aralar.

Şairin “Aferin Virgül” başlıklı şiirde kendini ve okuru bu macera ve mücadeleye katması humoru destekler, pekiştirir. Aynı zamanda nokta ile bitmesi gereken cümle sonlarının virgül ile bitmesi de humora örnektir. Özgür şair tavrını veren bu yaklaşım okuru şaşırtır, gülmeceye örnek oluşturur.

“Sana nişan takmadım, ama gücenme virgül,
Çünkü bu şiirim virgülle bitecek,”

Aferin Virgül, s. 103

Şair, aşağıdaki dizelerde de kendini şiirin içine katar. Hikâyeleştirilerek verilen şiir merak ve güldürü unsurları içerir, sinematografik bir yapı arz eder.

“Ben bu şiirden bıktım, kısa keseyim artık,
Gül kuyruklu virgüllü parantezler hapsetti,
(...)
Ben şiir yazıyorum, virgüllü kurtaramam,
Sonra haksızlık olur, taraf tuttu denilir,
(...)
Karatahtayı silip virgülün hayatını,
Benim de şiirimi hademecik kurtardı,”

Virgül Korsanların Elinde, s. 105

Aynı şiire okuru da dâhil eder. Bu da hem humoru hem heyecanı okura yaşatır. Çocukları gemiye saldırmaya hazırlarken kafiye bekleyen okurları da ihmal etmez.

“Gemiye saldıralım, hazırlanın çocuklar,
Bu mısrada kafiye bekleyenler şaşacak,”

Virgül Korsanların Elinde, s. 105

“Virgül Bıçaktan Korkuyor” başlıklı şiirde şair okuru/çocukları katar yine.

“Kaçın çocuklar, kaçın,
Bıçak geliyor yine,”

Virgül Bıçaktan Korkuyor, s. 106

Aşağıda verilen dizelerde virgülün hatırası ve yaptığı yaramazlıklar anılır. Bir çizgi film havasında hayal edilebilen virgülün çocuklar gibi davranması humora örnek teşkil eder.

“Kaçak bir öğrencinin yirmi dört saatini
Cebine koyup müzik dinlemeye gittiği
O ikindi hatırlanır, davullar hatırlanır,
Davulları görünce virgül de
Cambazhaneyi hatırlamıştı konserde,
Ama kemancılar da iyiydi konserde,

*Sinek kılığına girip virgül de
Birinci kemancının kirpiklerine konmuştu
Daha yakından görmek için notaları
Sonra nota kılığına girip nota olmuştu,
Her yanda çizgiler, trapez hatırlanır,
Çizgiden çizgiye sıçrarken virgül
Birinci kemancı da şaşır kalmıştı,
Şaşır kalınca da yanlış çalmıştı,”*

Virgül Köprücülerle El Ele, s. 109

“Virgül Sinemada” şiirinde virgülün hart hart kaşındığını günlük dilde söyleyiş kolaylığı ile vermek, onu pirenmiş bir insanın hem komik hem acınası hâliyle canlandırmak da mizahi bir öge ile humoru verir.

*“Sinemanın içi pireyle dolu,
Virgül kuyruğuyla kaşınır hart hart,”*

Virgül Sinemada, s. 112

“Kemend” sözcüğüne uyaklı olması için “the end” ifadesini getirmek şairin gülümseyen ve mizah arayan yönüne örnek oluşturur, denebilir. Sinema filmlerinin sonunda kullanılan bu sözcükleri şiirin sonunda seçmek, şiiri bağlamak için kemendi tercih etmesi de şairin ayrıca sinema ilgisini ve şiirdeki zekâ arayışını verir.

*“İşin içine bazı oyuncular girince
Şiiri, yaz babam yaz, uzatır uzatırım,
En iyisi bağlamak atıp beyaz bir kemend,
Aferin sana virgül, Kanun Harici aşkım,
THE END”*

Virgül Sinemada, s. 113

Şairin kendisini ismiyle şiire koyması, şiiri masal havasına bürüyecek şekilde öcü sansardan korkulması, çocukların telaşı ve okura hissettirilen panik havası, sonrasında bağrıışmalar ile şairin kafasının karışması şiire mizahı katar.

*“Nedir bu telaşınız, korkmayın çocuklarım,
Sonunda cezasını bulur o öcü sansar,
Kafam karışır sonra böyle bağırırsanız,
Virgül elbet yetişir, burda Ülkü Tamer var,”*

Virgülün Kılıcı, s. 118

“Gözü Uçuklayan Adam” adlı şiirde şairin kendisinden söz ettiğini rahatlıkla düşündürebilecek öznenin dilinden bir anlatım görülür. Şair/özne kendisinin önemsenmediğini rahatça söyleyerek bendin daha ilk dizesinden kendisi ile alay eder bir tavır sergiler. Boş sözler söylemeyi sevdiğini anlatarak bu alayın dozunu daha da arttırır. Ülkü Tamer’in şiirlerine bakıldığında şehirler ve çocukların onun konuşmayı tercih ettiği konular olduğu görülür. Özne ile şairin aynı olduğunu daha da güçlendirerek veren ipuçları dizelerin devamında gelir. Şair olan forsa Ezra Pound; kovboy Gary Cooper, ressam Bruegel ve noktalama işareti virgüldür. Bu anlatılanların insanlar için ciddiyetten uzak olması onun önemsenmemesinin bir başka sebebidir. Şairin kendisini önemsenmez göstermesi de mizahın bir başka yönüdür.

*“Bu şehirde önemsemezlerdi beni, neşeliydim.
Üstelik boş sözler söylemeyi severdim,
Başka şehirlerden ve çocuklardan konuşurdum:
Namuslu, çünkü şair olan bir forsadan,
Bir dudak bükmesiyle sevilen o kovboydan,
Bir ressamdan ve bir noktalama işaretinden.
Ciddi şeyler anlatmam beklenmezdi.”*

Gözü Uçuklayan Adam, s. 139

2.İroni

Tamer’in şiirinde ironiyi II. Yeni’nin algıladığı gibi “genellikle ölümü inkâr biçimi ya da hâkim siyasal otoritenin sebep olduğu acılara ve ölümlere karşı bir başkaldırı biçiminde” (Hüküm, 2012, s. 94) değerlendirmek

mümkündür.

Virgülün Başından Geçenler adlı kitabın geneline bakıldığında humorun sıcaklığı ve okuru gülümseten havası ile örüldüğü görülür. Bu yumuşak ve ılıman humor havası içinde keskin bir üslupla kendini gösteren eleştirel yaklaşım ironiyi verir. Bu şiirlerde toplumcu gerçekçi bir tavır da sergilenerek rahatsız olunan durumların şiir diliyle eleştirisi yapılır.

“Virgül Korsanların Elinde” şiirinde eğitimin tekdüzeliğine, renksiz ve neşesiz oluşuna ilişkin eleştiri bir dize ile oldukça açık biçimde verilir.

“Çocuklar okuldan da, önlüklerinden de bıktı,”

Virgül Korsanların Elinde, s. 105

“Virgül Şiir Yazıyor” başlıklı şiirde Tamer’in eğitime dair yaptığı eleştiri yine çok açıktır. Virgülün haberdar olmadığı birçok şair vardır. Yabancı şairleri ise hiç duymamıştır virgül. Bu durum edebiyat eğitiminde yanlış ve eksik seçimler olduğunu okura hissettirir.

*“Adını duymamıştır birçok şairin,
Ama duysaydı severdi,
Adlarından bile sevilen birçok şairin
Şiirlerini okusaydı severdi,*

*Chaucer, Lewis Carroll, Edward Lear,
Benim başkentim yalnız sizlersiniz,
Kim demiş Paris diye,
Bunu okusaydı Max Jacobu severdi,
Andrade ile Alberti ile Apollinaire de
Sevilir olurdu onun için,”*

Virgül Şiir Yazıyor, s. 120

Üstelik çiftçinin oğlunu bıktıran, sınıfta bıraktıran şairlerle doludur kitaplar. Bu şiirle edebiyat eğitiminin sıkıcılığı, seçilen şairlerin öğrencide merak, ilgi, sevgi uyandırması yerine nefret uyandırması eleştirilir. Bunların yanı sıra kitaplara seçilen yanlış metinler ve hiç seçilemeyenler de gözler önüne serilir.

*“Ama çiftçinin oğlu var ya,
İşte onun insanı sınıfta bıraktıran,
Açılmış bir şemsiyeye benzeyen kitabına
Ziya Gökalp'i koymuşlar, bir,
Namık Kemal'i koymuşlar, iki,
Victor Hugo'yu koymuşlar, üç,
Bu şairleri sevmek güç,*

*İnsanı korkutmayan Shakespeare'in bile
Bazı tuhaf şeylerini koymuşlar,
Ezra Pound'dan dersiniz hiç söz açmamışlar
Sağcı olduğu halde,”*

Virgül Şiir Yazıyor, s. 120

Eğitimle ilgili ironinin okurun karşısına çıkarıldığı bir başka şiir ise “Bruegel” dir. Öğrencilere bilgiye dair her şeyin yüklenmesi ancak inceliklerden, onların hayata başka bakmalarını sağlayacak yaklaşımlardan uzak yetiştirilmeleri şair duyarlılığı ile verilir.

*“Çantalı okullular kar tanelerini avlarlar.
Norveç'in nüfusunu bilir de okullular
Karın nüfusunu bilmezler nedense.”*

Bruegel, s. 135

Aşağıdaki örnekte toplumsal bir sorun kendini gösterir. Sabahları alacakaranlıkta kalkıp işe, sonra da okula giden çocukların mücadelesi toplumcu gerçekçi bir yaklaşımla ortaya konulur. Çocuk, yüzünü kanla yıkamaktadır, artık çocukluğunu kaybetmiştir. Tahtanın ve tebeşirin öğrenci için nesnelere ve işlevlere bağlamında değişimi sergilenir. Yaşamın herkese eşit davranmadığı bir dünyada tüm bireylerden aynı performansı

beklemek, tekdüze bir bakış açısının yansıması (Geçen, 2014, s. 299) olur ve buradaki ironik durum özellikle çocuğun bunca mücadelesine rağmen öğretmenin ondan Avrupa haritası istemesiyle zirveye çıkar.

*“O artık başka bir çocuk olmuştu,
yüzünü kanla yıkıyordu sabahları
alacakaranlıkta.*

*Öğleye kadar kaynakçada çalışıyordu,
sonra okula gidip
kulaklarıyla görüyordu karatahtayı,
gözbebeklerine yürüyordu
elinde tuttuğu tebeşir.*

*Bilirdi yoksulluğun haritasını yapmayı,
ama öğretmeni
Avrupa haritası istiyordu ondan.”*

Ölümü Seçen Çocuklar/Harita, s. 235

“Oyuncaklar” üst başlığındaki “At” şiiri ise insanlar arasındaki maddi eşitsizliğin şiir diliyle eleştirisi. Çocukların yoksulluğu oranında hayal güçlerinin zenginleştiği görülür. Çok bilinen bir durum olan bir sopenin yoksul çocuk tarafından at yapılması da en sade hâliyle bu ironiyi gözler önüne serer.

*“Yoksul çocukların hayal güçleri
daha zengindir zengin çocuklarından,
çünkü daha basittir oyuncakları.*

*Zengin adam oğluna
sallanan atlar alır,
yoksul çocuk at yapar
eline geçirdiği sopayı”*

Oyuncaklar/ At, s. 223

“Giyotin” üst başlıklı şiirlerde de dünya tarihinin büyük bir sorunu şair duyarlılığı ile dile getirilir. İnsanlara ceza verirken eşit ölüm düşüncesiyle ortaya konulan giyotin fikrinin çıkış amacı, uygulanışı, halk arasındaki etkileri, çeşitli sıfatlarla adlandırılması gibi birçok durum şiire konu yapılmış, okuru sarsan bir etki ile şiirler kurgulanmıştır. Şair, tarihi tüm gerçekliği ile vermez, onu şiirsel evrende yeniden yorumlar. Böylece okurların konu üstünde duyarlılık geliştirerek bilinç kazanmasını sağlar.

“Aziz Giyotin”de suçlular arasında sınıf farkından dolayı artık ölüm farkı olmayacağı hatırlatılarak giyotinin çıkışındaki “iyi niyet” dile getirilir.

*“Soylulara kolay ölüm, halka zor ölüm yok,
Öldürülürken bundan böyle zulüm yok.”*

Aziz Giyotin, s. 185

Şiirin devamında giyotin sayesinde kimi insanların para kazanması,

*“Ve dolgun ücretlerle giyotinler yapıldı devlete,
Piyanocular ve bazı bakanlar zengin oldu.”*

Aziz Giyotin, s. 185

dizeleri ile; insanların çok basit sebeplerle öldürüldüğü

*“Adamın biri inek çaldı:
Pazar kurulduğu gün şehirde
O ineğe çektirildi giyotinin ipi
(...)*

*Başbakan sözünü duyar duymaz havlamayı öğrenmiş bir köpek
Sahibiyle birlikte öldürüldü.”*

Aziz Giyotin, s. 186

dizeleri ile ve giyotinin infaza getirdiği kolaylıkla bir günde yüzlerce kişinin hayatına sanki bir şenlik havasında son verildiği

*"Derken ihtilal patladı:
Konfeti halinde düştü başlar gökyüzünden."*

Aziz Giyotin, s. 186

dizeleri ile verilir.

Aşağıdaki dizelerde ölümün çokluğu, kan kokusunun tiksindiriciliği okura hissettirilir.

*"Kan akar: kokulu kan,
Uzakta bir sokak halkını öğürmelerle uyandıran
Kanın kokulusu akar."*

Lady Giyotin, s. 183

Aynı şiirde giyotinin hem soyluların hem çocukların oyuncağı hâline gelmesi; oyuncuların ya da kuşların başının kesilmesinden duyulan rahatsızlık şiirde kendini gösterir.

*"Soylu bir kadının masasında duran ufak, gümüş giyotin,
Yemekten önce narin bir parmak uzanır sana,
Bir düğmene dokunur ve keskin bıçağın düşer
Sarı taftayla sarı peruka arasında
Kremle parlatılmış boynuna bir bebeğin.
(...)
İspinoz kuşlarının boyunlarını sevgiyle vursunlar diye
Minyatür giyotinler yapar çocuklar için."*

Lady Giyotin, s. 183-184

Tarihten sahnelerin ironik olarak şiirselleştirildiği ve örneklerin çoğaltılabileceği "Giyotin" de şiirlere seçilen başlıklar da bu ironiyi yansıtır. Giyotinin kullanılmadığı zaman üzerine atılan siyah örtüden dolayı "lady" diye anılmasının ya da halk arasında "ulusal bıçak" gibi adlandırılmasının da beş şiire "Lady Giyotin, Aziz Giyotin, Yurtsever Kısaltıcı, Ulusal Bıçak, Halkın İntikamcısı" başlıkları ile verilmesi şairin eleştirinin dozunu artırdığı bilinçli bir tercihtir.

Şairin "Düello" başlıklı şiiri okur tarafından ister gerçekten düello etmek ister kişilik mücadelesine girmek olarak algılsın, her ikisi de bir mücadeleden yenik çıkmanın olabileceğini gösterir. İnsanların her şekilde kazanmayı amaçladığı tavra tersinden bakmayı sağlayan şiir doğrudan yenilmekten memnuniyeti, bununla da kazanılabilecek bir şeyler olduğunu gösteren bir ironiye sahiptir.

*"Yenilirsem yenilirim, ne çıkar yenilmekten?
Seninle çarpışmak kişiliğimi pekiştirir benim."*

Düello, s. 192

Düellonun sonunda silah kullanmayı bilmeyen özne ölme ihtimaline de gülümseyerek bakar, humor yumuşaklığında bir ironiyi sergiler. Hep doğru nişan almak, vurmak, kazanmak değil onurlu ölmenin güzelliğidir hayatın sonunda sahip olunması gereken.

*"Seni vuramamak da yüreğimi pekiştirir benim.
Ölürsem güzel bir ölü olurum,
Saçlarıma yuva kurar bir anda kirpiler,
Kar, örtmeye kalkıştır gökkuşağımı,
Ve onurlu, yoksul böceklerin gazetecisi
Ben gülümserken resmimi çeker."*

Düello, s. 192

Toplumsal gerçekçi bağlamdan biraz daha sıyrılıp kendi dünyasını var etmek ve sınırını korumak isteyen bir şairin tavrında da ironiyi görmek mümkün olur. "Salgın" üst başlığı ile verilen "Gözü Uçuklayan Adam" adlı şiirin sonunda

*"Yine de teşekkürler sana,
Şiirimin sınırından alıkları geçirmeyen,
Beni evimde yalnız bıraktıran sevgilim"*

Gözü Uçuklayan Adam, s. 140

dizelerinde sevgilim dediği ölüme seslenir. Ancak önemli olan, şiirinin sınırını şair olarak çizmesi, alıkların şiirinden geçmemesidir ve bu durum ironiye örnektir. Şiirinin sınırına şiirden anlamayan insanları almaz; şiirden uzak olanların, şiir konusunda kendini yetiştirmemiş olanların kendisini zaten anlayamayacağını, eleştirileri ile kendi alanına girmemesi gerektiğini sezdirir. Böylece rahatsız edilmez, kendi dünyasını istediğince yaşar. Tamer, şair kişiliğiyle şiirde belirir.

Ülkü Tamer'in kimi şiir başlıklarında da ironik bir tavır sergilediğini görmek mümkündür.

İsmi okunduğunda güneşli ve mutlu bir tatil gününü düşündüren şiir ironik bir şekilde darağacında ölüme döner.

*"Kırda Bir Pazar Günü
Ufak bir yel değirmeni kondurmuşlar
darağacının üstüne
haydut soluk verdikçe değirmen döner,"*

Kırda Bir Pazar Günü, s. 131

Aynı şiirde ölümün pragmatik bir yaklaşımla boyacının işine yaraması da ironiye örnek teşkil eder.

*"Haydutun ciğerinden çıkan kan
Değirmeni boyamak için güzel bir kırmızı düşünen
Boyacı babanın fırçasına bulaşır."*

Kırda Bir Pazar Günü, s. 131

Ders kavramının olumlu havasını öldürmek eylemi ile birleştiren, bir dersle adam öldürmenin öğretildiği ya da ders içinde birini öldürmenin anlatıldığı şiir başlığı "Bir Derste Adam Öldürmek"tir.

*"Bir Derste Adam Öldürmek
Göğsündeki küçük kurşun
siyah bir istasyonun trenidir,
güneş doğarken yolcularını indirir"*

Bir Derste Adam Öldürmek, s. 133

Sonuç

Edebi yazınlarda sıklıkla görülen humor ve ironi, sanatçıların herhangi bir toplumsal ya da bireysel konuda rahatsız olduğu ve duyarlılık gösterdiği noktalara dikkat çekmek adına kullandıkları yöntemlerdir. Onlar toplumun nabzını tutan, acısını, yoksulluğunu, eğitimsizliğini, bireyin bir başına kalmışlığını, toplum ve siyaset içinde ezilmişliğini sanatçı hassasiyeti ile hissedendir. Sanatçı, rahatsız olduğu noktayı farklı bir bakış açısıyla yakalar ve eserine dilin inceliklerinden faydalanarak yansıtır. Toplumun hem içinde hem ilerisinde olması sebebiyle toplumun sesi olmak aynı zamanda sanatçının görevidir. Soruna ya ince bir mizahla güler ya keskin bir acıyla dikkati çekerler. Humor ve ironi bu sebeple sanatın vazgeçilmez bir yanı olmuştur

Terim olarak genellikle bir arada kullanılsa da humor ve ironi birbiri ile aynı anlamı karşılamamaktadır. Humor, ince alaylardaki gülmece öğelerinin daha çok ve üslubun daha yumuşak oluşuyla kendini gösterir. Duyulan eksikliklere ciddiyyetten uzaklaşarak tepki göstermektir humor. Birçok durumun üstesinden de ancak humorla gelinebilir. Humor, basit bir gülme değildir, kavrayış değişikliğini sağlar, nesnelere ve olaylara sıradan bakmayı ortadan kaldırır. Akılcı düzenlerin karşısına gülme ile çıkar; düzenleri, kuralları ve alışkanlıkları kırar.

İroni ise ince alaylarında acıyı, sıkıntıyı daha çok hissettirir ve daha keskin üslupla verir. İronideki keskinlik, sanatçının ince alaylarını ne söylemek istediğini bildiği hâlde bilmiyormuş gibi ciddi bir tavırla ortaya koymasından gelir. Eleştiri, saldırı, başkaldırı, çatışmayı kapsayan ancak bunu ince ve acımasız bir alayla yapan ironidir. Uzlaştırmaktan, çözüm üretmekten uzaktır, doğrudan soruna yöneliktir ve ona tüm gücüyle odaklanıp onu gösteren bir dürbündür ironi.

Şu durumda humor ve ironiyi aynı tanım altında birleştirmek kolaya kaçan bir yaklaşımdır, kanaatinde yanılmış olmayız. Humor, gülmece unsurları ile örülmüş, anlaşılabilirliği fazla ve trajik durumları daha az iken ironi sorunu acımasızca gösteren, daha kapalı ve okuru sarsan bir ciddilik barındırır.

Örneklere bakıldığında Tamer'in şiirinde sıkça vurgusu yapılan humor ve ironinin varlığı görülür. Çocuk duyarlılığı ve neşesi görülen şiirlerinde daha sıcak bir söylemle kendini gösteren, eleştiri ve alaydan ziyade gülmece unsurlarını barındıran humor; bilgi ve zekâyla ördüğü şiirlerinde hayata bakışındaki sükûneti de yansıtır hâlde karşımıza çıkan, slogan olmaktan ve çığırkanlık yapmaktan uzak ironi şiirini süslemektedir.

Onun şiirlerindeki bu tavır aynı zamanda İkinci Yeni için yapılan toplumdaki uzak, kopuk eleştirisini de kırarak bir örnek teşkil eder. Sanatçının şiirindeki humor ve ironi, içinde yaşadığı topluma ve dünyaya bakışındaki duyarlılığı gösterir.

Ülkü Tamer, şiirlerinde humoru alaydan ziyade gülmece unsurları ile kurar. Masalsı hava içinde macera, heyecan, şaşırtma, kargaşa hikâye edilerek okura sunulur. Sinematografik unsurlar barındıran humor, çocuksu bir neşeye sahiptir ve bu durum şiirindeki belirgin yönlerden biridir.

O, kendini şiirine kimi zaman ismiyle kimi zaman ipuçlarıyla dâhil eder, şiirin öznesi hâline getirir. Telaşlar içinde kafası karışan veya söz ettiği konular sebebiyle önemsenmeye değer bulunmayan bir şiir öznesi olması humorun çarpıcı örneklerini oluşturur.

Şiirlerinin öne çıkarılan yanı -şiirindeki humordan dolayı- öncelikle çocuksu tavır olsa da gözden kaçırılmaması gereken önemli nokta Tamer'in toplumda ve dünyada insanlık durumlarını dile getirme çabasıdır. Ülkü Tamer, aynı zamanda gerçek bir ironisttir. Ezilmişlik, para ve güç hırsının insanları sararak eşitliğin, adaletin önüne geçilmesi, insanların öldürülmesi onun şiirlerinde başat öge olarak daima vardır. Ancak o bu durumları slogan yapmaktan uzak bir dille ifade eder.

Çocukların ezilmesi, ölmesi, eğitimden, oyuncaktan, çocuğa ait gereksinimlerden yoksun kalması şairin en rahatsız olduğu meselelerin başında gelir. Eğitimle ilgili eleştirel tavrını çocuklar üstündeki etkilerden yola çıkarak verir. Maddi eşitsizlik gibi toplumsal olaylarda da Tamer, benzer bir yaklaşım içindedir.

Şiirleri incelendiğinde görülür ki Tamer, sadece kendi ülkesindeki değil dünyadaki birçok olumsuzluğa değinir. Tarih sahnesinden seçtiği kimi örneklerle okurda hassasiyet oluşturur.

Toplumsal ironinin yanı sıra onun şiirlerinde şiir öznesi bağlamında sunulan ve kişinin kendini gerçekleştirme sürecini imleyen bireysel ironisi vardır. Tamer'in ironiyi kullanmasındaki bilinçli tavır şiir başlıklarına da yansır.

Şiirlerine bakıldığında anlaşılır ki humor ve ironi, Tamer'in dünyaya, topluma, tarihe bir bütünlük içinde ve insani değerler çerçevesinde baktığını, eşitsizliğin ve adaletsizliğin karşısında durduğunu, şiirini kurarken kavgayı değil duyarlılığı seçtiğini gösterir.

Çalışmanın kapsamını aşmamak için sınırlı tutulan örnekler diğer şiirleri incelendiğinde de görülecektir. Farklı şiirlerinde bu öğelerin tespit edilmesi onun şiirinin anlamlandırılması, şiirlerine farklı bir açılım getirilmesi adına faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Birsel, Salâh (1995). *Papağanname*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Büyük Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts.
- Ercan, Enver (1990). Akılsız Şiir, Kafasız Kalmış Danton Gibidir. *Şair Çünkü Onlar (Konuşmalar)*. İstanbul: Kavram Yayınları.
- Fedai, Özlem (2009). Garip Ve İkinci Yeni Şiirinde Bir Kaynak Olarak Humour ve Ironi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume, 4 /1-I Winter*, s. 999-1001.
- Geçen, Sevda (2014). *İkinci Yeni Şiirinde Başkaldırı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Hüküm, Muhammed (2012). *İkinci Yeni Şiirinde Ölüm Düşüncesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Karataş, Turan (2008). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Sütun Yayınları.
- Kierkegaard, Soren (2009). *İroni Kavramı*. Çev. Sıla Okur. Ankara: İmge Kitabevi.
- Öner, Haluk. Humourdan Öte Ironi: Cemal Süreya Şiiri. *Kolajart Bağımsız Aylık Sanat Dergisi*. <http://kolajart.com/wp/2016/01/09/haluk-oner-humourdan-ote-ironi-cemal-sureya-siiri/> (E.T: 16.06.2018)
- Özcan, Ömer (2002). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Hiciv Ve Mizah*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Sanders, Barry (2001). *Kahkahanın Zaferi*. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Süreya, Cemal (2000). *Şapkam Dolu Çiçekle ve Şiir Üzerine Yazılar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tamer, Ülkü (2014). *Güneş Topla Benim İçin, Toplu Şiirler*. İzmir: İslık Yayınları.
- Yeniay, Müesser (2013). *Öteki Bilinç: Gerçeküstüçülük ve İkinci Yeni*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.